

ФРАНЦУЗЬКІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, МОТИВОВАНІ НОМЕНАМИ САКРАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Науковий вісник Ужгородського університету.

Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Випуск 2 (30)

Мотрук В.П. Французькі географічні назви, мотивовані номенами сакрального походження; 11 стор.; кількість біографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Дослідження присвячено вивченню відтворення мовної картини світу давніх французів у топонімічній лексиці, що має сакральне походження. Наш аналіз свідчить, що агіотопоніми виявляють тісний зв'язок з історією, культурою, релігією французького народу.

Ключові слова: топоніміка, агіотопоніми, святий, божество, місіонер, християнізація.

Лінгвокультурологічний аспект є неодмінною складовою ономастичних досліджень. Аналізуючи специфічні лінгвістичні, культурологічні, семіотичні концепти мови, учені описують *мовну картину світу*. З'являються дослідження, присвячені виявленню культурного і релігійного компонентів картини світу, виражених у власних іменах, зокрема в системі географічних назв – топонімів. До цінних висновків учені дійшли, вивчаючи топоніми сакрального (конфесійного) походження. Цей різновид спеціальних номінацій віддзеркалює особливості матеріального і духовного життя етносу, що заселяє ту чи іншу місцевість; він несе в собі неоцінену інформацію, незасвідчену жодними іншими джерелами. Топоніми, утворені від сакральних номенів, – живі свідки глибокого, часом доісторичного духовного минулого народу, що розмовляє тією чи іншою мовою.

Сакральна лексика досліджувалась у синхронному і діахронному аспектах, у різних ракурсах, на матеріалі різних мов [1], [2], [3], [5], [8]. Вивчалась лінгвістична природа і семантична сутність сакральних лексем, з'ясовувалися шляхи їх виокремлення, пропонувалися варіанти їх класифікації тощо. Так, наприклад, І.В.Бугаєва відносить до сакрального ономастикону такі власні імена: *теоніми* (ім'я Бога), *агіоантропоніми* (власні імена прославлених святих), *агіотопоніми* (власні імена, що означають географічні назви), *іконіми* (власні імена-назви ікон), *еортоніми* (власні імена – назви церковних свят), *еклезіоніми* (власні імена – назви соборів, храмів і монастирів, каплиць) [2, с.86]. Новий етап у вивченні цієї лексики розпочався з початком комплексного застосування методів когнітивної лінгвістики для аналізу семантики внутрішньої форми лексем: моделей когнітивної матриці (М.М.Болдирев, А.А.Алпатов), моделі трьохчастинної концептуальної структури похідного слова (О.С. Кубрякова) та ін.

Щодо французьких топонімів, то вони зосереджували свої зусилля передусім на вивченні топонімів з практичною метою – для укладання топонімічних словників регіонів Франції, так званих «*dictionnaires topographiques départementaux*». Але в галузі дослідження сакрально мотивованих

географічних назв, досягнення сучасних мовознавців все ще недостатні. Крім фундаментальних досліджень відомих топонімістів ХХ ст. Ж.Лота, А.Доза, Ж.Лаверня («*Les noms des saints bretons*», «*Les noms de lieux, origine et évolution*», «*Les noms de lieux d'origine ecclésiastique*») заслуговують на увагу публікації дослідницької групи з ономастики Національного географічного інституту Франції під керівництвом професора Сільві Лежен [12]. В українській романістиці цікаві спостереження над складними топонімічними назвами провела О.М.Пежинська [7]. До праць цього типу належать і наші розвідки [6], у яких ми намагалися довести, що утворення топонімів бретонського ареалу, мотивованих сакральною лексикою, є результатом ряду складних взаємопов'язаних і взаємообумовлених факторів різного характеру, що проливають світло на міграційні рухи бритів у Західну Галлію у V ст. і початки її християнізації, виявляють найпродуктивніші структурно-семантичні моделі, за якими утворені дані агіотопоніми.

Завданням сучасної ономастики є внесення в сакральну топоніміку раніше невідомих фактів, розширення, поглиблення зроблених висновків на основі сучасних методів дослідження і т.д. Цю прогалину має на меті заповнити, принаймні частково, і дослідження, яке ми пропонуємо увазі читача. Його **предмет** – етнолінгвістичні способи мовної об'єктивності у французькій топоніміці досвіду сприйняття й осмислення геофізичного простору у процесі взаємодії людини і природного середовища, в якому вона живе. Його **мета** полягає у з'ясуванні суспільно-історичних підстав появи географічних назв, мотивованих номенами сакрального походження, на території нинішньої Франції, вивченні закономірностей прояву у мовленні релігійної складової менталітету давніх французів. **Актуальність** дослідження зумовлена жвавим інтересом сучасної ономастики до лінгвокультурологічного аспекту мови, до мовного відображення етнічної специфіки менталітету, особливостей когнітивних процесів, на яких ґрунтується мовна номінація.

Матеріалом для даного аналізу стала база даних топонімів, почерпнутих з топографічних карт, топонімічних та інших словників тощо.

Географічну лексику, що виражає сакральні концепти, в літературі визначають як «*топонім, що*

є іменем святого» [2, с.12]. Топоніми сакрального походження прийнято називати терміном «агіотопоніми» (від гр. слів *ἅγιος* *hagios* – святий, *topos* – місце, *путоc* – назва). Їх твірною основою виступають імена святих, назви християнських і церковних свят, культових споруд, служителів релігійного культу, пам'ятників мученикам за віру тощо.

У нашій статті обмежимося розглядом тих агіотопонімів, чиєю ономаосною є **агіонім** (агіонім (грец. *ἅγιος* – святий і *ὄνομα*, *ὄνομα* — «ім'я», «назва»), тобто власне ім'я міфічного божества, власне ім'я біблійного чи місцевого святого, вищої духовної безтілесної істоти – ангела.

На початку минулого століття Ж. Лот відстоював думку, що наймення поселень несуть значно повнішу інформацію про діяння святих і особливості релігійного життя народу, ніж «життя святих» [13, р. 63]. Він та його послідовники довели, що ці ойконіми є відбитком різних періодів багатой історії французького народу. Найдавніші з особових назв сакрального характеру відносяться до доби неоліту (докельтської культури), коли тодішне населення сповідувало *анімізм*, тобто віру в існування духів, одухотворення сил природи, приписування їм розуму і могутності. Культ духів природи чи то культ прояву життя в природі є найдревнішим аспектом язичницької релігії перших кельтів до того як вони стали єдиним народом [4, с.11].

Божества чоловічого роду, пов'язані з природними явищами, такі: *Левцитіос* - бог блискавки, *Тараніс* - громовик, *Есус* - бог лісової рослинності, *Граннус* – бог весняного тепла. Поширеним було поклоніння лісовим богиням *Абнобі* (*Abnoba*) та *Ардуїні* (*Arduina*). Ім'я останньої стало згодом твірною основою агіотопоніма *Ardenne* (*Арденн*, плоскогір'я, що лежить у Бельгії і Північно-Східній Франції). Ім'я богині *Bormana* покладено в основу урбаноніма *Bourbonne-les-Bains* (кантон *La Haute-Magne*). Водяні божества мотивували виникнення назв сучасних французьких міст - урбанонімів, наприклад: *Nemausus* - *Nîmes* (Нім, у деп. дю Гар), *Plixo* – *Luchon* (*Bagnères-de-Luchon*, адмін. центр кантону *la Haute-Garonne*), *Arausio* – *Orange* (кантон *Vaucluse*), *Ivaos* – *Evaux* (*Creuse*), *Vasio* – *Vaison-la-Romaine* (кантон *Vaucluse*). Войовничий дух галлів породив також божества війни, яких налічується близько шістдесяти: *Катурікс*, *Тоутаміс*, *Камулос* та ін. [11, р.17].

Дж. Маккалох зазначає, що «численні божества Галлії з різними іменами можна краще зрозуміти як місцевих окремих богів» [4, с.12]. Наприклад, пантеон піренейського ареалу (*panthéon pyrénéen*) містить сорок язичницьких божеств, яким поклонялися до початку римського завоювання в місцевостях, що прилягають до Піренеїв. Їхні імена, що походять на загал з аквітанської мови (*la langue aquitannique*), дійшли до наших днів завдяки написам лагіною на так званих *autels votifs* - кам'яних олтарях, встановлених прихожанами всередині церков чи каплиць у I–IV ст. в знак подяки божеству за одержані від нього благодіяння.

Так, у комуні Арбас (*d'Arbas*) у XIX ст. знайдено олтар, виготовлений з білого граніту, принесений Аканом в дар божеству на ім'я *Xuban*, про що свідчить відповідний напис на олтарі: «*Au dieu Xuban, Acan s'est acquitté de son voeu de bon gré et avec une juste reconnaissance*» [14, р.34].

Ім'я найважливішого бога піренейського пантеону - *Abellio* (*Abellion*) - стало твірною основою кількох назв поселень: *Aulon*, *Billière*, *Boutx*, *Boucou*. Божество *Artahe* (*Arthe*) залишило слід в агіотопонімі *Saint-Pé-d'Ardet*. Теонім *Baiase* став мотивувальною базою топоніма *Bazus-Neste* – населеного пункту, що у Верхніх Піренеях (*Hautes-Pyrénées*), а теонім *Boccus* спричинився до утворення назви хутора *Boucou*, що відноситься до комуні *Sauveterre-de-Comminges*.

Крім численних місцевих богів були й великі боги, поширені в усій Галлії. Галлський бог *Луг* (*Люг*) асоціювався з теплом і сонячним світлом, він був покровителем військового мистецтва. Луг дав своє ім'я тодішній столиці Галлії – місту *Lugdunum* – *Лугдуне*, яке нині зветься *Lyon* – *Ліон*, а також таким французьким містам, як *Laon* (*Aisne*), *Lion-sur-Mer* (*Calvados*), *Loudon* (*Sarthe*), *Lion-en-Beauce* (*Loiret*) [Lejeune 2002, р.16]. Двочленне слово *Lugdunum* походить від кельтського слова «*dun*» («укріплення») та імені Луга.

Сакральну язичницьку мотивацію мають географічні назви, що утворилися у *галло-римську добу*, зокрема ті, чиєю твірною основою стало ім'я бога *Borvo* (інші варіанти написання: *Bormo*, *Boratus*, *Borvoni*). Це ім'я божества, яке зцілює хворих водою. *Borvo* вважався найвизначнішим «водяним» богом Галлії і часто порівнювався з богом грецького пантеону Аполлоном. Ім'я *Borvo* утворене внаслідок поєднання слів «*berw*» («*chaud*, *ardent*, *bouillant*» - «гарячий, палаючий, пекучий, киплячий») і «*von*» похідного від «*fontaine*» («*джерело*, *ключ*, *водойма*»), його значення - «*кипляча вода*». Воно є компонентом агіотопонімів *La Bourbonboule*, *Bourbonne-les-Bains*, *Bourbon-l'Archambault*, *Bourbon-Lancy et Barbotan-les-Thermes* та ін.

Після завоювання і романізації Галлії розпочався процес її християнізації. Галлсько-римська церква, хоч і ставилася вороже до поганської віри, все ж вважала доцільним запозичувати окремі її звичаї: з'єднувала язичницькі свята з християнськими, ототожнювала зі своїми богами галльських язичницьких богів. Популярними були тоді римські боги Аполлон, Меркурій, Юпітер, Марс. Наприклад, з Меркурієм ототожнювались місцеві боги сільського господарства, торгівлі, культури та ін., а Юпітер замінив галло-римлянам місцевого бога Бейріссе (*Beisirisse*), який «забезпечував» їм погожі, сприятливі для землеробства пори року (*Auctor bonarum tempestatum - dispensateur des bonnes saisons*) [10, р.46].

Християнська віра вплинула на менталітет галлів і знайшла відбиток у їхній мовній картині світу. Вона сформувала сакральну лексику на позначення географічних назв, зокрема ойконімів. На

базі християнських (біблейських) теонімів, зокрема теоніма *Dieu*, утворилися ойконіми *Villedieu, La Chaise-Dieu, Port-Dieu, Dieulefit* та ін. Як свідчать пам'ятки, у VIII – IX ст. назви поселень містили топонімічні форманти *Dominus* (*Domnus* - усічена форма *Dominus*), а також *Beatus*, винесені на перше місце у двоелементних утвореннях. Ними тоді називали Всевишнього і вони означали «*Sanctus* – saint – святий». *Domnus*, спрощений до *Dom, Don, Dam*, – топоформанти, вживані переважно на Сході Галлії, найчастіше перед іменами Святого Петра, Святого Павла, інших апостолів, Святої Марії (Богородиці), Святого Мартина... Прикладом може служити хоча б рідне село символа Франції Жанни д'Арк *Domrémy-la-Pucelle*. Відомий французький топоніміст Альбер Доза виявив майже 800 випадків вживання топонімів із компонентом *Dominus* в ареалі германізованого Сходу Франції: *Dampierre* (Indre, Côte-d'Or, Eure-et-Loir, Loiret, Nièvre), *Dompierre* (Nièvre, Côte-d'Or), *Dommartin* (Doubs, Nièvre, Somme), *Dannemarie* (Doubs, Haut-Rhin), *Donnemarie* (Haute-Marne, Seine-et-Marne) [9, p.8]. У XI – XIII ст. майже на всій території тодішньої Франції відбувається заміщення префіксального компонента *Dominus* твірним елементом *Sanctus* – *Saint, Sainte*: *Sainte-Marie, Sainte Marine, Sainte Barbe, Saint-Sauveur, Saint-André, Saint-Jean*.

Серед агіотопонімів ареалу Верхні Альпи, нами виявлено ойконім *Saint-Sauveur*. Його латинська назва – «*Santus Salvator*» зареєстрована у 1321 році в картулярії Вальбонського монастиря. Спочатку це був храм на честь Христа Спасителя, а потім його назва перейшла на поселення, в якому він знаходився [16]. *Saint-Sauveur* побутує не лише у Верхніх Альпах, а й на всій території країни.

Траплялося, що один і той же теонім ставав спочатку твірною основою топонімів на *Dominus*, а пізніше формував топоніми на *Saint*. Наприклад, ім'я святого Лу (Saint Loup) лягло близько 426 року в основу назв населених пунктів *Domloup, Lanloup*, а згодом утворило три географічні назви *Saint-Loup*.

Топоніми з префіксальним елементом *Saint* (*Sainte*) утворені поєднанням імені біблійного чи місцевого святого з назвою храму або церковного приходу, який їм був присвячений. Цей спосіб словотвору вельми продуктивний. «*Dictionnaire général des communes de France*» подає 36 497 ойконімів із *Saint, Sainte*. Найпоширенішим є той, що містить компонент *Saint Martin*. Ним увіковічено одного із фундаторів бретонської Церкви єпископа Турського Мартина, який користувався у IV столітті великою популярністю. У департаменті Верхні Альпи є населений пункт *Saint-Martin-des-Champs*, що виник на місці каплиці, збудованої вдячними парафіянами на його честь. Частотними є також агіотопоніми з елементами *St-Jean* (180 комун), *St-Pierre* (163 комун), *St-Germain* (130 комун), наприклад, *Saint-Pierre-Quiberon, Saint-Pierre d'Albigny, Saint-Jean-la-Poterie* та ін.

Твірною основою багатьох досліджуваних агіотопонімів, виступає ім'я архангела Михаїла,

архістратиґа небесного воїнства, покровителя людського роду, поєднане з ініціальним означенням *Saint*. Назву *Saint-Michel* мають муніципалітети у таких французьких департаментах: Charente, Haute-Garonne, Pyrénées-Atlantiques, Tarn-et-Garonne, Gers, Hérault, Meuse та ін.. У департаменті Морбіан (Бретань) є хутір *Saint Michel*.

Інші агіотопоніми з цією твірною основою є складеними утвореннями, як, наприклад, назва гірського курорту у деп. Верхні Альпи – *Saint Michel de Chaillol*. Це село утворилося на місці парохії, покровителем якої він був. Варто зазначити, що м'я архістратиґа не випадково стало назвою цього та інших гірських поселень. Як відомо, у Галлії він вважався захисником гористих місцевостей (згадаймо хоча б всесвітньовідомий монастир, «восьме чудо світу», на горі *Saint-Michel*). У Бретані ім'я архістратиґа також утворило кілька агіотопонімів: *Saint-Michel-en-Greve, Saint-Michel-de-Pleban, Saint-Michel-Chef* та ін.

Низка географічних об'єктів залишили по собі відгомін в ойконімічних легендах і переказах, які пов'язують походження певних загальновідомих і місцевих географічних назв з видатними особистостями Церкви і подіями у її житті [6, с.48]. Наприклад, переказ про святу великомученицю Колумбу (*Sainte-Colombe*), яка у III ст., за правління імператора Авреліана, не зреклася християнської віри і загинула за неї мученицькою смертю. Її ім'я лягло в назву одноіменного муніципалітету *Sainte Colombe* у Верхніх Альпах та кількох муніципалітетів в інших департаментах країни [17].

Інший переказ допомагає зрозуміти походження бретонського містечка Карантек (*Carantec*), що знаходиться південніше м.Роскоф. Своєю назвою воно завдячує валійському ченцеві, а згодом бретонському святому, *Караногу* (*le saint Caranog*), відомому також як *Карантек* (*Carantec*) і *Каранток* (*Carantoc*). Він був одним з тих острівних місіонерів, які принесли в роки масової міграції бритів на півострів Арморика у IV ст. перший благовіст Христової віри, а потім плідно її тут поширювали. Агіотопонім *Saint-Brieuc* віддзеркалює місіонерство ченця *Брієка*. Засновник бретонської Церкви – *Самсон* – увіковічений у назві села *Saint-Samson-de-la-Roque*, де він колись заснував монастир, та в ойконімі *Saint-Samson-sur-Risle*. Ім'я *Святого Поля* (*Saint-Paul*) увічнено у назвах кількох сучасних бретонських міст. Воно увійшло у назву монастиря *Lampaul* («монастир Поля»), який він заклав на о.Уссан, та поселення, що сформувалося навколо нього.

Деякі сакральні топоніми напряму не пов'язані з іменами святих, хоча ініціальний елемент *Saint* (*Sainte*) у них присутній. Наприклад, ойконім *Sainte-Engrace* (Pyrénées-Atlantiques), *Sainte-Vertu* (Yonne), *Saint-Ange* (Eure-et-Loir), *Saint-Ange-au* (Charente). Кілька ойконімів стосуються святих місць: *Saint-Champ* (Ain), *Saint-Mont*(Gers), *Saint-Puy*(Gers).

На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що французькі топоніми,

мотивовані лексикою, що має сакральне підґрунтя, належать до національно маркованих лексичних одиниць. Вони мають тісний зв'язок з культурно-історичним тлом, на базі якого вони виникли. Зберігаючи у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні факти, вписані в сучасну суспільну

свідомість, вони є яскравою ілюстрацією історії французької духовності: її становлення та трансформації внаслідок різноманітних соціально-історичних подій. Їх комплексний аналіз дозволяє виявити особливості концептуалізації світу у старофранцузькій мові.

Література

1. Алпатов В.В. Концептуальные основы формирования религиозных топонимов // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2007. – № 1. – С. 86–96.
2. Бугаева И.В. Агиотопонимы: частный случай отражения ментальности в географических названиях // *Respectus Philologicus*, №10 (15). – 2006. ISSN 1392-8295 – P. 119–130.
3. Горбаневский М.В. Из опыта культурно-исторического анализа ойконимии: русские ойконимы и православие / М.В. Горбаневский // Топонимия и общество. – М., 1989. – С. 83–98.
4. Маккалох Дж. Религия древних кельтов. – М.: Центполиграф, 2004. – 332 с.
5. Мезенко А. М. Категория святости в топонимической номинации // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Том 25 (64). № 1. Часть 1. – С.359–363.
6. Мотрук В. Віддзеркалення християнізації Західної Галлії (Арморики) в топоніміці Бретані // Іноземна філологія. Український науковий збірник. Вип.123. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – С.45-51. Мотрук В.П. Агіотопоніми як елемент мовної картини світу бретонців // Проблеми романо-германської філології. Збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2010. – С.76–84.
7. Пежинська О. М. Компонент Saint та його роль в утворенні складних топонімних назв у старофранцузькій мові / Ольга Михайлівна Пежинська // Вісн. Львів. ун-ту. – Сер. “Іноземні мови” / гол. ред. Р. С. Помірко. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 16. – С. 84–92.
8. Тищенко К.М. Східні церкви й пелегіанство у топонімії України // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. – Вип.45. –Львів, 2008 – С.45-60.
9. Dauzat A. Les noms de lieux :origine et évolution. – P: Delagrave, 1926–266p.
10. Duval P.-M. Les Dieux de la Gaule. – P : Payot, 1993. – 169 p.
11. Jufer N., Luginbühl Th. Les dieux gaulois: répertoire des noms de divinité celtiques connus par l'épigraphie, les textes antiques et la toponymie. Collection Archéologie aujourd'hui: Errance, 2001. – 132 p.
12. Lejeune Sylvie. La religion dans la toponymie [Електронний ресурс]. Джерело доступу: archives-fig-st-die.cndp.fr/.../lejeune/article.
13. Loth J. Les noms des saints Bretons. – P. : Honoré Champion, 1910. – 149 p.
14. Rodriguez L. et Sablayrolles R. Les autels votifs du musée Saint-Raymond, musée des Antiques de Toulouse. Ed. : Musée Saint-Raymond, musée des Antiques de Toulouse, 2008. - 285 p.
15. Panthéon pyrénéen [Електронний ресурс] – Режим доступу: fr.wikipedia.org/wiki/.
16. Toponymes-Hautes-Alpes [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tchinggiz.org/toponymes-hautes-alpes.
17. Sainte-Colombe [Електронний ресурс] – Режим доступу: http: nominis.cef.fr/contenus/saint/336//saint/ Sainte-Colombe.html.

Виктор Мотрук

ФРАНЦУЗСКИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАЗВАНИЯ, МОТИВИРОВАННЫЕ НОМЕНАМИ САКРАЛЬНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Аннотация. Исследование посвящено изучению отображения у топонимах сакрального происхождения языковой картины мира давних французов. Наш анализ свидетельствует, что агиотопонимы тесно связаны с историей, культурой, религией французского народа.

Ключевые слова: топонимика, агиотопонимы, святой, божество, миссионер, христианизация.

Viktor Motruk

FRENCH PLACE NAMES MOTIVATED BY NOMINATIONS OF SACRAL ORIGIN

Summary. The research is devoted to the study of how the linguistic picture of the world of the ancient French is reflected in the toponymic vocabulary of sacral etymology. This research testifies to the fact that agiotoponyms are closely related to the history and culture of the French, as well as their religion.

Key words: agiotoponyms, deity, missionary, Christianization.

*Стаття надійшла до редакції
20 лютого 2013 року*

Мотрук Віктор Петрович – доцент кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародного бізнесу і менеджменту УжНУ.